

FIEN-NIEUWS

Studiedag "Archeologie, Bouwhistorie, industrieel Erfgoed"

Op 24 september j.l. is op initiatief van FIEN in Dordrecht een studiedag gewijd aan de mogelijke raakvlakken tussen archeologie, bouwhistorie en industrieel erfgoed. Drs. D.J. de Vries (Rijksdienst Monumentenzorg) en dr. E. Nijhof (Universiteit Utrecht) brachten het kader voor de diverse disciplines in beeld. De heer Lou Lichtenberg, hoofdredacteur van het blad Scarabee, vatte de lezingen kernachtig samen. Na de lunch werden cases gepresenteerd. Bier en brouwerijen vanuit de archeologie door Drs. A.L. van Vilsteren (Drents Museum Assen), de Rijkswerf te Den Helder als bouwhistorische inventarisatie door ir. J. Kamphuis en tenslotte het fenomeen luchtvaartarcheologie als onderdeel van het industrieel erfgoed door mr. R. Vosseveld van de Nederlandse Federatie Luchtvaart Archeologie (NFLA). In de discussie kwam naar voren dat de onderwerpen voor een ieder zeer interessant waren. De raakvlakken archeologie - industrieel erfgoed zouden elkaar in een thematische behandeling over een product als bier aanvullend en met meer historische diepgang kunnen treffen.

TICCIH-lidmaatschap

TICCIH (The International Conference for the Conservation of Industrial Heritage) is de wereldwijde organisatie op het gebied van industrieel erfgoed. Het overkoepelt een brede waaier van nationale organisaties uit alle continenten. Hierin zijn zowel vrijwilligers als beroepsmatig betrokkenen vertegenwoordigd. TICCIH wil komen tot een uitwisseling tussen al deze organisaties op het terrein van onderzoek, selectie, behoud en herbestemming. Het geeft daartoe een bulletin uit en organiseert ieder jaar tenminste één congres.

Tot dusver konden alleen nationale koepelorganisaties zich bij TICCIH aansluiten. Het is in het verleden gebleken dat er veel personen zijn die zeer geïnteresseerd zijn in, en betrokken zijn bij het wel en wee van industrieel erfgoed waar ook ter wereld, en die zich om wat voor reden ook niet kunnen aansluiten bij een van de organisaties van de nationale koepel. Ook musea van bedrijf en techniek en organisaties van ingenieurs, architecten en anderen kunnen lid worden.

Om die reden heeft TICCIH het initiatief genomen om de mogelijkheid tot een individueel lidmaatschap te openen. Ter nadere informatie kunt u een kennismakingsbrief van TICCIH en het eerste nummer van het ledenbulletin aanvragen bij E. Nijhof (zie hieronder).

Namens FIEN, dr. Erik Nijhof (National Representative). Instituut voor Geschiedenis, Kromme Nieuwe Gracht 66, 3512 HL Utrecht. Tel. 030-2536472 ('s avonds 030-2623161).

AGENDA

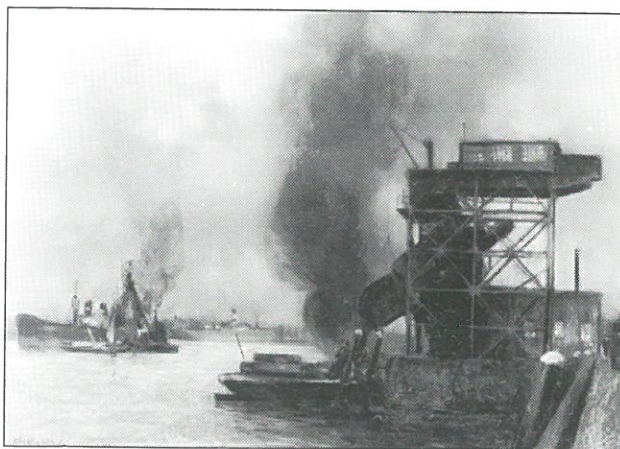
1. Rotterdam: tentoonstelling "In het licht van haven en industrie"

Naar aanleiding van de vijftigste sterfdag van de industrie-schilder Herman Heijenbrock organiseert het Historisch Museum Rotterdam tot 15 februari 1999 een tentoonstelling van Heijenbrocks schilderijen en pastels met als onderwerp de Rotterdamse haven. Herman Heijenbrock (1871-1948) is de bekendste Nederlandse industrieschilder. De kern van de expositie in het Schielandhuis te Rotterdam wordt gevormd door Heijenbrocks pastels die de arbeid in de Rotterdamse havens en industrie weergeven. De pastels brengen de dynamiek van het havenbedrijf en het werk op de scheepswerven, in ijzergieterijen en de chemische industrie treffend in beeld. Daarnaast zijn er in de tentoonstelling ook pastels opgenomen die kleinschalige arbeid en de sociale omstandigheden van de arbeider tonen. Bovendien besteedt de tentoonstelling aandacht aan de persoon van Herman Heijenbrock en zijn artistieke ontwikkeling.

De expositie "In het licht van haven en industrie" krijgt vanaf 15 januari 1999 een extra dimensie, doordat dan in het Schielandhuis ook schilderijen van Heijenbrocks Belgische tijdgenoot Eugeen van Mieghem (1875-1930) te zien zullen zijn. Van Mieghem schilderde eveneens het moderne arbeidsproces, maar in tegenstelling tot Heijenbrock ligt bij hem de nadruk op de arbeider als slachtoffer.

Rotterdam, het Schielandhuis, Korte Hoogstraat 31, 3011 GK Rotterdam. Tel. 010-2176717.

Geopend: di/vr 10.00-17.00, za/zo 11.00-17.00 uur.

Herman Heijenbrock: kolenverlading in de haven.

2. Sassenheim: tentoonstelling "Emaïlle reclameborden over verf"

In het Sikkens Schildermuseum te Sassenheim is tot eind juni 1999 een tentoonstelling te bezichtigen over emaïlle-reclameborden met als thema de verfindustrie.

De eerste emaïlleborden over verfproducten dateren van de twintiger jaren. De productiekosten waren echter hoog en alternatieven zoals kunststof en aluminium deden na de Tweede Wereldoorlog hun intrede. Ook veranderde de reclame, met korter lopende thema's. De duurzaamheid van het emaïllebord werd in wezen de eigen ondergang. Op de expositie zijn zeer fraaie voorbeelden van emaïlleborden te bezichtigen met bekende verfproducten als Ripolin, Histor, Sikkens en Rubbol.

Sikkens Schildermuseum, Wilhelminalaan 1, 2171 CS Sassenheim. Tel. 0252-221089. Geopend: woensdagmiddag van 13.00 tot 17.00 uur.

3. Wageningen: tentoonstelling "100 jaar leidingwater in Wageningen"

In het Museum De Casteelse Poort te Wageningen is tot 14 februari 1999 de tentoonstelling "100 jaar leidingwater in Wageningen" te bezichtigen. Dit jaar is het precies honderd jaar geleden dat het gemeentelijk waterleidingbedrijf werd opgericht. De reden tot de exploitatie van dit bedrijf was niet zo zeer het gemak van stromend water voor huishoudelijke doeleinden. Het was eerder de bittere noodzaak over gezond drinkwater te kunnen beschikken om dodelijke ziekten als cholera en tyfus te voorkomen. Het waterleidingnet was op 15 april 1898 gereed en werd op die dag feestelijk in gebruik genomen. Voor de levering van water werd onder aan de Wageningse Berg een pompstation ingericht, waar met twee stoommachines water naar een waterreservoir en een watertoren werd geperst en vandaaruit naar huizen en bedrijven. In de Tweede Wereldoorlog werden deze gebouwen vernield en naderhand weer in een nieuwe vorm opgebouwd.

De expositie besteedt aandacht aan aspecten als de bouw, aanleg en exploitatie van het waterleidingbedrijf, de gebruikte materialen, de levering van drinkwater aan andere gemeenten en de verandering in gebruik gedurende de laatste honderd jaar. Ook de nieuwste ontwikkeling, de aanleg van een apart leidingnet voor huishoudwater in de wijk Noordwest te Wageningen komt aan de orde.

Nuon Water, initiatiefnemer en hoofdsponsor van de tentoonstelling, gaf aan de heer A. Rietveld opdracht een jubileumboekje te schrijven over "100 jaar leidingwater in Wageningen". Dit boekje is voor fl. 9,95 te koop bij het museum.

Museum De Casteelse Poort, Bowlespark 1a, 6701 DN Wageningen. Tel. 0317-421436. Geopend di-za 11-17 uur, zo 13-17 uur.

4. Tentoonstellingsproject "Nattigheid", Hollandsche IJsselstreek

Onder de benaming "Nattigheid" brengen diverse historische verenigingen in de streek langs de Hollandsche IJssel het eeuwenlang werken en leven met de Hollandsche IJssel in beeld. Gezamenlijk tonen de tentoonstellingen de diversiteit aan activiteiten in het verleden. Tegelijk met de opening van de tentoonstellingen op 1 oktober j.l. is een fietsroute gepubliceerd onder naam "Nattigheid". De fietsroute leidt naar de tentoonstellingen, maar vooral langs het erfgoed dat in de Hollandsche

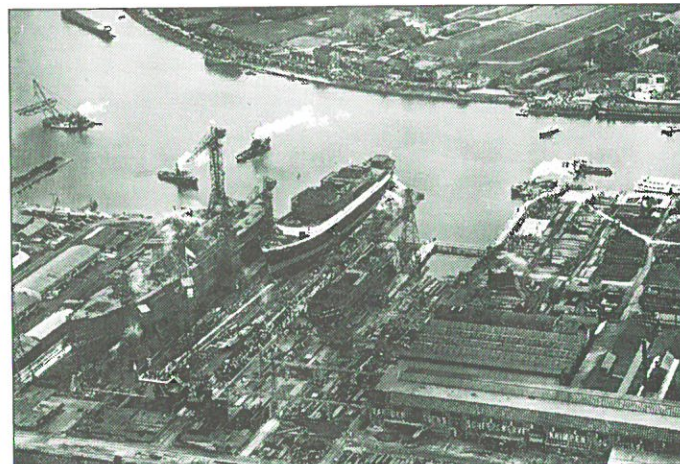
IJsselstreek nog zichtbaar is. Een aantal exposities is van belang vanuit bedrijfshistorisch oogpunt:

A. Krimpen aan de IJssel: "Dat zit geklonken: scheepsbouw in Krimpen aan den IJssel"

(expositie tot 31 dec. 1998)

Krimpen aan den IJssel: streekmuseum Crimpenerhof, IJsseldijk 312 (tel. 0180-514866).

De scheepsbouw langs de Hollandsche IJssel kent een lange geschiedenis. In 1865 bouwt Cornelis de Bruin in de Stormpolder het eerste schip. Deze werf werd in 1820 overgenomen door Arie van der Giessen. Aanvankelijk bouwde men binnenvaartschepen, maar na 1850 werd het eerste zee-zeilschip afgeleverd. Later volgden ook stoomschepen en in 1916 wordt het eerste motorzeilschip afgeleverd. Een andere bekende scheepsbouwersfamilie is de familie Van Duyvendijk. In 1881 richtte Johan van Duyvendijk een scheepswerf op aan het Boveneind. Later verhuisde de werf naar het terrein van de voormalige werf Otto aan de IJsseldijk. Deze scheepswerf is met de houten bedrijfsloodsen, de dwarshelling uit 1901 en de directeursvilla nog steeds in bedrijf. Een derde scheepswerf is die van de Fa. Buys in de Stormpolder aan de Sliksloot. Ook aan twee inmiddels verdwenen scheepswerven wordt aandacht besteed: de werf van A.J. Otto, actief van begin negen- tiende eeuw tot 1910, en de werf van de Fa. Vermeulen, in bedrijf van 1854 tot 1914.

Krimpen aan den IJssel: scheepswerf Van der Giessen.

B. Capelle aan den IJssel: "Tweeduizend jaar droge voeten langs de Hollandsche IJssel"

(expositie tot 1 maart 1999, za. 13.00-16.00)

Capelle aan den IJssel: Jan-Anne Beijerinckgemaal, Bermweg 13.

Om te kunnen overleven langs de Hollandsche IJssel groeven mensen sloten, bouwden dijken en benutten vervolgens de polders die zo ontstonden. Om het water te beheersen, werden aanvankelijk windmolens gebouwd, later stoomgemalen, zoals het Jan-Anne Beijerinckgemaal in Capelle a.d. IJssel.

C. Moordrecht: "Van touw tot tapijt"

(expositie tot 28 november)

Moordrecht: watertoren op het voormalige KVT-terrein, Westeinde. Geopend za 10.00-16.00 uur.

Op schepen gebruikte men touwen bij ondermeer het hissen van zeilen. Daarom vond men overal langs de Hollandsche IJssel touwslagerijen. De boeren in de

omgeving verbouwd de grondstof hennep. Touw werd ook toegepast in de vorm van visnetten e.d. Begin deze eeuw verdween de touwindustrie. Ervaren arbeiders konden terecht in de tapijtfabriek KVT te Moordrecht. Ook hieraan kwam een einde met de sluiting van de tapijtfabriek in 1990.

D. Nieuwerkerk aan den IJssel: "IJsselsteenbakkerij" (tot 1 dec.)

Nieuwerkerk aan den IJssel: Oudheidkamer, 's Gravenweg 8. Geopend za 10.00-16.00 uur.

In elke Hollandse IJsselgemeente waren tot in de twintigste eeuw steenbakkerijen. Deze maakten IJsselsteentjes, waarmee de streekbewoners huizen en bedrijven bouwden. De grondstof was rivierklei, die door de getijdenwerking aan de oevers werd afgezet. De IJsselsteentjes - goed van kwaliteit en prijs - werden eeuwenlang in heel Nederland verkocht en toegepast.

E. Gouda: "De Hollandsche IJssel en Gouda als handelsstad" (expositie tot 1 december)

Gouda: Streekarchiefdienst Hollands Midden. Tel. 0182-516135.

Geopend: di/vr 9.30-17.00 uur, za 11.00-16.00 uur.

Gouda profiteert al vele eeuwen van haar gunstige ligging aan de Hollandsche IJssel. Vanaf de dertiende eeuw was de rivier een belangrijk onderdeel van de "noord-zuidsnelweg" voor de binnenvaart. De stad lag aan een kruispunt van waterwegen en vormde een knooppunt voor de scheepsvaart.

VRAAG EN AANBOD

De NV Amsterdams Monumenten Fonds restaureert de museumscheepswerf 't Kromhout aan de Hoogte Kadijk. De werf krijgt straks een nieuwe publieksingang. Voor deze ingang zoeken wij een oud industrieel toegangshek, bijvoorbeeld een vooroorlogs hek van een rangeer- of fabrieksterrein, met één, bij voorkeur twee, dubbele toegangshekken en een enkel loophek. Wij zoeken een totale lengte van ca. 16 meter, maar ook een gedeelte daarvan kan voor ons van nut zijn. NV Amsterdam Monumentenfonds, Ruysdaelkade 2-4, tel. 020-6722333 / fax 020-6723371.

NIEUWS UIT DE AANGESLOTEN ORGANISATIES

1. Nederlandse Watertoren Stichting (NWS)

Het bestuur van de NWS heeft de Watertorenprijs 1998 toegekend aan Dhr. Henk Greydanus, eigenaar en directeur van Greydanus Communicatie, voor de bijzonder geslaagde wijze waarop hij de watertoren van Sneek heeft verbouwd tot kantoor voor zijn bedrijf. De prijs bedraagt f. 1.000,=.

De watertoren van Sneek is gebouwd in 1908 voor het gemeentelijk waterleidingbedrijf. De toren is een der laatste in Nederland die gebouwd is met een stalen Intze-reservoir. De toren heeft een voor Intze-reservoirs karakteristiek uiterlijk: een dikke kop op een dunne romp met een grote uitkraging. Bij de Sneeker watertoren is de oor-

spronkelijke gemetselde ommanteling van het reservoir in de jaren '60 vervangen door een betonconstructie.

De watertoren werd in 1990 buiten bedrijf gesteld en in 1997 verkocht aan Dhr. Greydanus voor f. 1,= . In een jaar tijd is de toren zoveel mogelijk in de oude staat teruggebracht. De oude houten kap is daarbij behouden gebleven. Op de plaats van het Intze-reservoir is een kantoorruimte gebouwd. Op het dak van de watertoren is een uitkijkpunt aanwezig, bereikbaar via een oude wenteltrap.

2. Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL)

Op 12 oktober 1998 is het eerste exemplaar van een wandelroute langs Leids industrieel erfgoed uitgereikt aan burgemeester Goekoop. Bij deze gelegenheid werd een ANWB-informatiebord op het voormalig depot van de Zuidhollandsche Bierbrouwerij aan de Nieuwe Rijn 82 te Leiden aangebracht. Wethouder Pechtold van toerisme ontving het eerste exemplaar van de wandelgids. In de gids staan twintig panden beschreven. De wandelgids is een uitgave van Primavera Pers Leiden in samenwerking met STIEL. Ook de ANWB, de stichting Leiden promotie VVV en de afdeling Monumentenzorg van de gemeente Leiden hebben aan de gids meegewerkt (zie ook rubriek Literatuursignalering).

STIEL heeft onlangs een belangrijk succes geboekt: de ca. honderd jaar oude fabrieksschoorsteen achter het pand Haarlemmervaart 247 is op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. De schoorsteen, een van de laatste in Leiden, maakt onderdeel uit van de koek- en banketbakkerij van G.M. Timp. De schoorsteen, die aan de buitenzijde is versierd met een fraai ruitvormig sierpatroon, is sinds 1981 buiten bedrijf.

3. Stichting Nederlands Centrum voor Autohistorische Documentatie (CONAM)

De CONAM heeft onlangs een belangrijke schenking gekregen van een van haar sponsors: Olyslager Organisations BV. De Olyslagercollectie bevat honderden historische boeken, documentatiematerialen en foto's op het gebied van geschiedenis van autotechniek. De collectie Olyslager zal worden gehuisvest in twee lokalen in het nieuwe HTS-gebouw in de Arnhemse wijk Presikhaaf. In deze locatie zal een lees- en studiezaal worden ingericht voor bezoekers. De Stichting Steunfonds van de Hogeschool Arnhem en Nijmegen heeft hiertoe een investeringssubsidie van f. 50.000,- toegekend. Het Nederlands Centrum voor Autohistorische Documentatie hoopt begin november 1998 de deuren te kunnen openen. Inlichtingen: tel. 020-6696096.

BERICHTEN

FRIESLAND

Drachten: het renovatieplan voor de oude tabaksfabriek "De Drachtster Kei" in het centrum van Drachten aan de Zuidkade is stilgelegd. De projectontwikkelaar die naast de tabaksfabriek een nieuwbouwplan wil realiseren met winkels en woningen werd onlangs geconfronteerd met een eis van een naburige winkelier, die een oude steeg langs de fabriek als verbinding wil behouden. Met deze eis van "recht op overpad" wordt het nieuwbouwplan ernstig belemmerd. Ook de renovatie van het oude fabrieksgebouw wordt hierdoor bedreigd. Als voorbereiding op het

bouwhistorische bijdragen I).

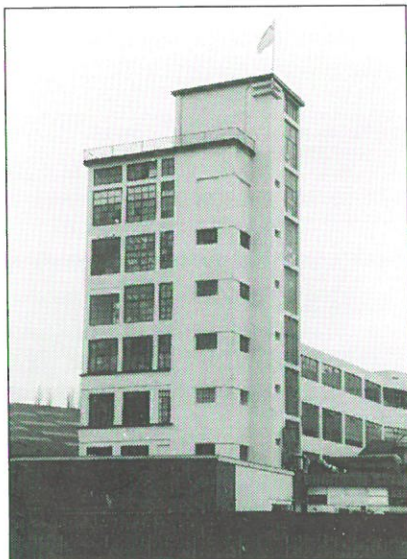
Zwolle, Waanders/boekhandel Adr. Heinen, 1998.

64 blz., ill., lit. opg. ISBN 90-400-9237 0. Prijs fl. 19,50.

Naar aanleiding van het gereedkomen van het nieuwe station van Den Bosch is door de Stichting Archeologie en Bouwhistorie dit boekwerkje uitgegeven. De auteur, Kati Bujdoso, beschrijft hierin de geschiedenis van de vier spoorwegstations die Den Bosch gekend heeft. Achtereenvolgens komen aan de orde het eerste vakwerkstation uit 1870; het monumentale spoorwegstation van architect Ed. Cuyppers uit 1896, dat in 1944 werd verwoest, het station van Architect Sybold van Ravensteyn uit 1952, en tenslotte het nieuwe, onlangs in gebruik genomen station van architect Rob Steenhuis. Een speciaal hoofdstuk is gewijd aan de stalen perronoverkappingen van architect Van Heukelom. De auteur van deze bijdrage gaat uitvoerig in op de technische aspecten van de renovatie van de perronoverkappingen. Het boek geeft in kort bestek een uitstekend overzicht van de bouwhistorie van de Bossche stationsgebouwen en is rijk geïllustreerd met oude foto's en tekeningen.

3. HERMANS, Frans: "Een up-to-date modern gebouw: het Nedinsco-complex te Venlo 1921-1945". Venlo, gemeentearchief, 1996. (Publicaties van het Gemeentearchief Venlo deel 4). 103 blz., ill., lit. opg. ISBN 90-802392 3 2. Prijs: fl. 34,50.

Een van de opvallendste bedrijfsgebouwen in Venlo is het Nedinscofabriekscomplex, gelegen aan de Maas. In deze uitgave beschrijft de auteur de geschiedenis van deze van oorsprong Duitse fabriek in optische instrumenten. Na de Eerste Wereldoorlog moest Duitsland haar wapenindustrie ontmantelen. Om deze beperkingen te omzeilen, bouwde de fa. Carl Zeiss, gevestigd te Jena, een fabriek net over de grens in Venlo. De fabriek werd in een voor die tijd moderne, aan de Nieuwe Zakelijkheid verwante bouwstijl opgetrokken. Meest opvallend aan het complex was de hoge, in beton opgetrokken toren die bestemd was voor het testen van periscoopapparatuur. Na gedeeltelijke verwoesting van het complex in 1944, werd het bedrijf na de oorlog weer opgebouwd. In dit boek ligt het accent op de bouwhistorische beschrijving van het fabriekscomplex met zijn markante hoge toren. De bouw van de fabriek in de jaren 1921-1930 vertoont duidelijke stijkenmerken van de Duitse Bauhausstroming. Het boek is voorzien van vele, meest historische opnamen en tekeningen.

Venlo:
Nedinscofabriek.

4. BURGERS, Wibo: Nederlandse lichtschepen.

Alkmaar, de Alk, 1998. 96 blz., ill., lit. opg., 24 cm. ISBN 90 60130839. Prijs fl.

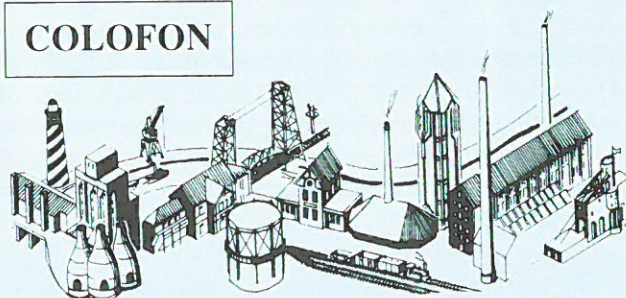
Vanaf 1858 verschenen voor de Nederlandse kust de eerste lichtschepen, met bekende namen als "Noord-Hinder", Texel" en Maas". De laatste jaren zijn de lichtschepen alle vervangen door kunstmatige eilanden. Het laatste Nederlandse lichtschip Texel, dat in 1991 op de kust strandde, wordt momenteel in Den Helder door vrijwilligers in de oude staat teruggebracht en zal een museale bestemming krijgen. Mede op initiatief van de Nederlandse Vuurtoren Vereniging is dit boek uitgegeven. Het boek, tot nu toe het enige dat over dit onderwerp in Nederland is gepubliceerd, bevat een lijst van alle Nederlandse lichtschepen met technische gegevens en getuigenissen van ex-bemanningsleden over het werken aan boord van een lichtschip. Elk hoofdstuk wordt ingeleid door een korte samenvatting in het Engels. Het boek is rijk voorzien van historische zwart-witfoto's en enkele technische tekeningen van lichtschepen.

5. SPOOR, het, van de industriële revolutie in een Hollandse stad: Een wandeling langs twintig monumenten van bedrijf en techniek in Leiden.

Leiden, Pimavera Pers/STIEL, 1998. 80 blz., ill., plattegrond. ISBN 90 74310-51-6. Prijs fl. 9,95.

Op 12 oktober j.l. werd deze wandelgids langs twintig Leidse industriële monumenten officieel gepresenteerd. De wandelgids, in handzaam formaat, voert de lezer langs bekende en minder bekende industriële monumenten van Leiden, waaronder de broodfabriek Ceres, de wollendekfabriek van de fa. Van Wijk, het stationsgebouw van de Stoomvaartmaatschappij De Volharding en de watertoren aan de Hoge Rijndijk. De route voert door de oude binnenstad van Leiden, aangevuld met een fietsroute. Bij elk beschreven object is een zwart-witfoto geplaatst.

COLOFON

Industria

Nieuwsbrief van de 60 bij de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties.

De nieuwsbrief verschijnt ± vijfmaal per jaar.

Industria komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Fonds en de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Redactie-adres: Industria, p/a M. N. M. Overbeek, Noteboomstraat 61, 8021 WR Zwolle (samensteller).

Kopij voor Industria 1999 no. 1 s.v.p. toezenden aan de redactie uiterlijk 15 januari 1999. Secretariaatsadres FIEN: Zomervaart 206f, 2033 DN Haarlem.

Abonnementenopgave: door overmaking van f 27,50 voor de jaargang 1998 op Postbankrekeningnr. 132802 ten name van Stichting FIEN, Industria, Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg.

inpassen van het fabrieksgebouw in het nieuwbouwproject, is het interieur van de tabaksfabriek onlangs geheel gesloopt, zodat alleen de buitenmuren nog overeind staan.

Drachten: tabaksfabriek in onttakelde staat.

FLEVOLAND

Kraggenburg: de Bond Heemschut en de stichting Vrienden van Schokland maken zich zorgen om het voortbestaan van de oude lichtwachterswoning van Oud-Kraggenburg. De lichtwachterswoning, met de daaraan grenzende strekdammen, is 150 jaar geleden in opdracht van de stad Zwolle gebouwd in de voormalige Zuiderzee, om de scheepvaart naar Overijssel te begeleiden. Na de drooglegging van de Noordoostpolder in 1942 werd de lichtwachterswoning overbodig.

In 1996 werd het complex verkocht aan Johan Woolderink, die in de directe nabijheid van de lichtwachterswoning een spiritueel congrescentrum wil bouwen, dat plaats moet gaan bieden aan honderd deelnemers. De Bond Heemschut en de Vrienden van Schokland vrezen dat als de plannen doorgaan, het unieke karakter van Oud-Kraggenburg ernstig zal worden aangetast.

OVERIJSEL

Dedemsvaart: de oudste nog aanwezige brug over het kanaal de Dedemsvaart, een gietijzeren draaibrug uit 1892 bij de Moerheimstraat, zal voorgedragen worden voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst. Er zijn inmiddels gelden beschikbaar gekomen om de vervallen brug te restaureren. De draaibrug is volgens een opschrift in 1892 gemaakt in een ijzergieterij te Musselkanaal (Groningen). Een andere draaibrug over de Dedemsvaart, die dateert uit 1934, zal niet behouden kunnen blijven vanwege de zeer slechte staat waarin deze verkeert.

GELDERLAND

Apeldoorn: de gemeente Apeldoorn wil gelden beschikbaar stellen voor de restauratie van een van de laatste overgebleven historische papierwatermolens in de gemeente: de papiermolen "De Bouwhof" bij Ugchelen. De papiermolen is in 1997 verkocht aan van Berlo's Projectontwikkeling. De gemeente heeft aan het bureau Mazzola Partners te Geldermalsen opdracht gegeven een studie te verrichten naar de haalbaarheid van restauratie en herbestemming van de "Bouwhofmolen". Het bureau heeft vier restauratievarianten uitgewerkt, waarna de gemeente heeft gekozen voor uitvoering van de meest vergaande variant. Dit betekent behalve restauratie van

het watermolencomplex, het weer ontgraven van de inmiddels overkluisde beek achter het molenhuis en de reconstructie van het molenhoofd inclusief het verdwenen waterrad. Ook de later aangebouwde wasserij met de sheddaken zal worden gerestaureerd, en het restant van de schoorsteen met de gemetselde voet zal worden geconserveerd. De papiermolen "De Bouwhof" wordt voor het eerst genoemd in 1747. In 1876 wordt "De Bouwhof" als eerste papiermolen in Apeldoorn omgebouwd tot wasserij. Later ging men over op stoomkracht. De uitbreiding met de sheddaken dateert uit 1912.

Winterswijk: het voortbestaan van de oude tricotfabriek in het centrum van Winterswijk is uiterst onzeker geworden. De gemeente Winterswijk heeft onlangs besloten dat voor de nieuwbouw van het gemeentehuis gekeken moet worden naar een alternatief: nieuwbouw op een andere locatie. In de oorspronkelijke plannen leek het erop dat het nieuwe gemeentehuis zou worden gehuisvest in de gebouwen van de voormalige tricotfabriek van de fa. Willink. De gemeente vond de kosten hiervan echter te hoog (ca. 26 miljoen). Een voorstel om de tricotfabriek voor te dragen voor plaatsing op de rijksmonumentenlijst is niet doorgegaan omdat het rijk geen financiële garanties kon bieden met betrekking tot de restauratiekosten. De tricotfabriek van de fa. Willink is het laatste textielcomplex dat nog overeind staat in Winterswijk. Met name de in beton opgetrokken hoogbouw uit de jaren twintig, ontworpen door het architectenbureau Beltman, is architectuurhistorisch van groot belang.

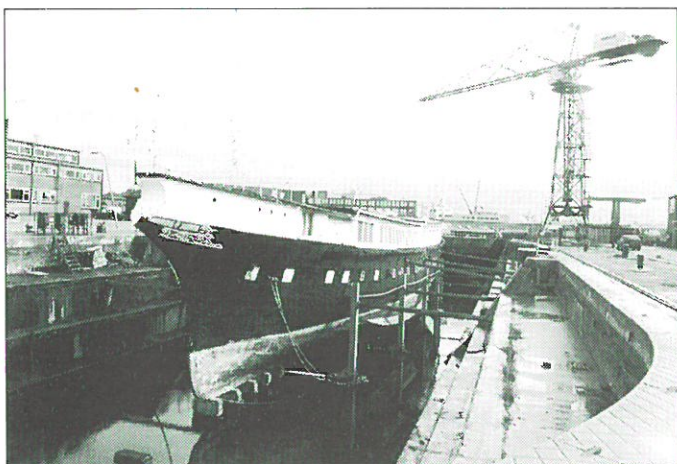
UTRECHT

Utrecht: het fabriekscomplex van de sojafabriek "Cereol" in de wijk Oog in Al is voorgedragen voor de Rijksmonumentenlijst. De sojafabriek dateert uit het begin van deze eeuw en is een van de laatste zeldzaam gave fabriekscomplexen in Utrecht die nog in de oorspronkelijke staat verkeren. De gebouwen zijn opgetrokken in een traditionele baksteenarchitectuur met gekleurde sierbanden en siermetselwerk.

NOORD-HOLLAND

Den Helder: sinds 1995 wordt gewerkt aan een nieuwe bestemming van de voormalige rijkswerf "Willemsoord". Het terrein van de marinewerf krijgt volgens de plannen een deels nautisch-historische en deels museale invulling, met daarnaast ruimte voor publiekstrekkende thematische evenementen. Bijna twee eeuwen was "Willemsoord" de scheepsreparatiewerkplaats van de nationale vloot. Enkele jaren geleden verhuisde de marinewerf naar een hypermodern complex op de Nieuwe Haven. Desondanks blijft de oude rijkswerf vanwege haar historische achtergrond van grote betekenis voor Den Helder. Onlangs zijn twee deelrapportages verschenen in opdracht van de gemeente Den Helder. Het rapport "Masterplan Oude Rijkswerf Willemsoord" is gemaakt door het stedenbouwkundig bureau Quadrat. In dit plan worden de eerste contouren geschetst van de nieuwe invulling van het rijkswerfterrein, waarin het accent ligt op de handhaving van de unieke oorspronkelijke werfgebouwen, die deels nog uit de beginperiode van de rijkswerf stammen. Tot de belangrijkste elementen van de oude bebouwing behoren de twee droogdokken, waarvan de oudste uit 1823 dateert, ontworpen door de bekende waterbouwkundige Jan Blanken. In

dit droogdok bevindt zich momenteel het historische marineschip de "Bonaire", een stoom-zeilschip uit 1876, dat op restauratie wacht. Bij de ingang van de werf staat het oude stoompomphuis uit 1826, eveneens ontworpen door Jan Blanken. De stoominstallatie in dit gebouw was bestemd voor het droogpompen van dok I. Aan de west- en zuidrand van de rijkswerf bevinden zich de oude werkplaatsen, die uitwendig nog de oorspronkelijke gevelindeling hebben met de karakteristieke rondboogramen. De open monumentendag op 12 september j.l. in Den Helder werd geopend in het onlangs gerestaureerde werfgebouw nr. 66, een voormalige loods voor scheepsmasten. De imposante houten draagconstructie in deze loods was door lekkages ernstig aangetast. Gebouw nr. 66 is het eerste object van de rijkswerf dat hersteld is. Het gebouw zal een culturele bestemming krijgen.

Den Helder: droogdok met schroefstoomschip "Bonaire".

Zaandam: onlangs is het Nieuwe Zaanse Museum geopend. Het museum is gebouwd op het terrein van het openluchtmuseum De Zaanse schans. Het museum, ontworpen door architect Cor van Hillo, oogt van de buitenzijde als een moderne fabriekshal. Het interieur is op een revolutionaire wijze ingericht: via hoogteverschillen lopen de verschillende afdelingen in elkaar over. De opstelling van de collectie doet denken aan een magazijnopstelling in een depot. In het entreegedeelte ligt een enorme maquette van de Zaanstreek. De bezoeker kan een keur van materialen bekijken, zoals schilderijen, verpakkingsmateriaal, oude werktuigen etc. Ook zijn er historische reclamefilmplaatjes van verschillende Zaanse bedrijven te zien.

Zaans Museum, Schansend 7, Zaandam. Tel. 075-6162862. Geopend: di/za 10-17 uur, zo 12-17 uur.

ZUID-HOLLAND

Alblasserdam: de verkeersbrug over de rivier de Noord bij Alblasserdam is voorgedragen voor plaatsing op de rijksmonumentenlijst. De verkeersbrug dateert uit 1939 en is een typisch voorbeeld van een stalen boogbrug zoals die door Rijkswaterstaat vanaf 1927 in ons land werden gebouwd. De brug over de Noord is geselecteerd in het kader van het Monumentenselectieproject (MSP).

Delft: bij een recente inventarisatie zijn bij de Technische Universiteit Delft zes unieke, grote schilderijen van negentiende-eeuwse waterstaatswerken ontdekt. Op de schilderijen zijn vier spoorwegbruggen en de zeemondingen van Amsterdam en Rotterdam afgebeeld. De schilderijen, vijf

van Christiaan Cornelis Kannemans en een van A.W. Stortebeker, zijn destijds in opdracht van de Nederlandse regering gemaakt om de waterstaatswerken voor het nageslacht vast te leggen. Kannemans schilderde de spoorbrug over de Lek bij Culemborg, de spoorbrug over het Hollands Diep bij Moerdijk en de spoorbrug over de Waal bij Zaltbommel, de monding van het Noordzeekanaal bij IJmuiden en de monding van de Nieuwe Waterweg bij Hoek van Holland. Stortebeker schilderde de spoorbrug over de Waal bij Nijmegen. Kannemans was in zijn tijd een bekend schilder. De nu ontdekte schilderijen meten 1.25 bij 4 meter. Een kleinere versie van het schilderij van de spoorbrug bij Culemborg hangt in het Nederlands Spoorwegmuseum te Utrecht.

Hazerswoude-Rijndijk: de voormalige dakpannenfabriek "Nieuw Werklust" wordt met sloop bedreigd. Onder een deel van het fabrieksterrein is een tunnel geprojecteerd voor de HSL-spoorlijn. De dakpannenfabriek is voorgedragen voor plaatsing op de rijksmonumentenlijst. De dakpannenfabriek is in de zeventiende eeuw opgericht. In de negentiende eeuw werd de fabriek vernieuwd en uitgebreid. De fabriek is een van de laatste overgebleven oude dakpannenfabrieken, die vroeger zo kenmerkend waren voor het gebied langs de Oude Rijn. Het complex "Nieuw Werklust" omvat onder meer een directievilla, een ovengebouw, opslagloodsen, een fabrieksgebouw met schoorsteen en een vijftal arbeiderswoningen.

Rotterdam: de gemeente Rotterdam, de Rijksdienst voor Monumentenzorg en eigenaar Sara-Lee/DE hebben overeenstemming bereikt over een nieuwe bestemming voor de monumentale Van Nellefabriek aan de Delfshavensche Schie. Het fabrieksgebouw wordt voor 20 miljoen verkocht aan Koninklijke Volker Wessels Stevin en wordt omgebouwd tot een bedrijfsverzamelgebouw voor bedrijven op het gebied van communicatie en design. De karakteristieke Van Nellefabriek werd in 1931 gebouwd in de trant van de Nieuwe Zakelijkheid naar een ontwerp van de architecten Brinkman en Van Der Vlugt. In 1995 beëindigde Sara-Lee de bedrijfsactiviteiten in de fabriek, waar koffie, thee en tabak werden verwerkt. Het gebouw wordt nu opgedeeld in aparte eenheden zodat grotere en kleinere bedrijven er zich kunnen vestigen. Het complex blijft de naam Van Nelle behouden.

LITERATUURSIGNALERING

1. RIJKSWERF Willemsoord te Den Helder: een historisch document.

Den Helder, 1998. 32 blz., ill., lit. opg.

Ter gelegenheid van de Open Monumentendag 1998 is deze uitgave verschenen. De auteur, Tineke de Leeuw, beschrijft na een korte inleiding over de geschiedenis van de Rijkswerf, de verschillende gebouwen op de werf. Aan de orde komen alle nog bestaande gebouwen zoals de twee oude droogdokken, het stoompomphuis, de ketelmakerij en de mastenloods, welk gebouw onlangs als eerste is hersteld.

2. DAT gaat naar den Bosch toe....: de vier stations van 's Hertogenbosch 1870-1998. (Bossche archeologische en